

РОЛЬ ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ МВС УКРАЇНИ У ПРОТИДІІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЩО ЗУМОВЛЕНІ РОСІЙСЬКОЮ АГРЕСІЄЮ ПРОТИ УКРАЇНИ

THE ROLE OF THE STATE SCIENTIFIC AND RESEARCH EXPERT AND CRIMINALISTIC CENTER OF THE MIA OF UKRAINE IN COMBATING CRIMINAL OFFENSES CAUSED BY RUSSIAN AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Коротаєв В.М., к.ю.н., доцент, заслужений юрист України,
академік Української академії наук,
судовий експерт вищої категорії,
директор

Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ

У статті проаналізовано роль та місце Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України у протидії кримінальним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України. В роботі здійснено аналіз та узагальнення науково-практичних розробок та чинного законодавства України щодо проведення судово-експертних досліджень, котрі здійснюються під час кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України. Визначено основні види експертиз за такими кримінальними провадженнями, їх основні завдання та можливості. У роботі зазначено, що Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України відіграє суттєву роль у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень такої категорії, особливо в світлі законодавства, що визначає правові засади обробки геномної інформації людини.

Сьогодні Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України забезпечує проведення 33 судових експертиз, при цьому разом з територіальними науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами Експертна служба МВС України виконує майже всі види експертиз, за винятком військової. Особлива роль та значення Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України полягає в адмініструванні Електронного реєстру геномної інформації людини, здійсненні відбору біологічного матеріалу та проведенні відповідних досліджень. З огляду тенденцій розвитку Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України вбачається спрямування до розширення сфери проведення судово-експертних досліджень. В цьому сенсі освоєння проведення військової експертизи мало б позитивний поштовх як для розвитку Експертної служби МВС України, так і забезпеченню правосуддя якісною судово-експертною діяльністю.

Ключові слова: Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, експертиза, розслідування кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України, судово-експертна діяльність.

The article analyzes the role and place of the State Scientific and Research Expert and Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in countering criminal offenses caused by Russian aggression against Ukraine. The paper analyzes and summarizes the scientific and practical developments and the current legislation of Ukraine regarding the conduct of forensic investigations, which are carried out during criminal proceedings regarding criminal offenses caused by Russian aggression against Ukraine. The main types of expertise in such criminal proceedings, their main tasks and opportunities are defined. The paper states that the State Scientific and Research Expert and Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine plays a significant role in the disclosure and investigation of criminal offenses of this category, especially in light of the legislation that defines the legal basis for processing human genomic information.

Today, the State Scientific and Research Expert and Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine provides 33 forensic examinations, while together with the territorial scientific-research expert-forensic centers, the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine performs almost all types of examinations, except for military ones. The special role and significance of the State Scientific and Research Expert and Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine consists in the administration of the Electronic Register of Human Genomic Information, the selection of biological material and the conduct of relevant research. From the review of the development trends of the State Scientific and Research Expert and Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, a trend towards expanding the scope of conducting forensic research can be seen. In this sense, mastering the conduct of military expertise would have a positive impetus both for the development of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and for the provision of justice through high-quality forensic expertise.

Key words: State Scientific and Research Expert and Criminalistic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, expertise, investigation of criminal offenses caused by Russian aggression against Ukraine, forensic expert activity.

Початок повномасштабного вторгнення на територію України в лютому 2022 року змусили державні інституції корегувати чинне законодавство та змінювати підходи до роботи правоохоронних органів. Також змінились пріоритети та акценти вітчизняних наукових досліджень, в яких зазначена тематика стала основною. Преважна частина таких науково-практичних досліджень знаходиться в сфері кримінального права, кримінального процесу та криміналістики. Серед фахівців, чії роботи стосуються такої теми, слід назвати І.В. Гловок, О.В. Капліну, О.М. Литвинова, Р.О. Мовчана, А.М. Орлеана, Ю.В. Орлова, І.В. Пирога, Ю.А. Пономаренка, М.І. Хавронюка, В.В. Шаблістого, М.С. Цуцкірідзе. Вагомий внесок зроблено науково-практичними роботами під загальною редакцією В.В. Сокурєнка, котрі присвячені розкриттю та розслідуванню воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень [1; 2].

Аналізуючи місце та роль Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ МВС України) щодо протидії криміналь-

ним правопорушенням, що зумовлені російською агресією проти України, слід звернути увагу на те, що більшість таких кримінальних проваджень не перебуває в провадженні слідчих органів Національної поліції. Згідно правил підслідності, передбачених ст. 216 КПК України [3], значна частина таких проваджень підслідна слідчим органам безпеки (Службі безпеки України). Отже проведення судових експертиз доручається установам, що перебувають у віданні Служби безпеки України (далі – СБ України) та здійснюють судово-експертне забезпечення діяльності її підрозділів та органів. Проте ДНДЕКЦ МВС України відіграє суттєву роль у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень такої категорії, особливо в світлі законодавства, що визначає правові засади обробки геномної інформації людини.

Серед експертиз, що призначаються під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, що зумовлені російською агресією проти України, крім судово-медичної, слід назвати наступні.

1. Біологічна, в тому числі молекулярно-генетична експертиза (дослідження). Основними завданнями біологічної експертизи є: «установлення належності об'єктів тваринного та рослинного походження (далі – біологічне походження) до конкретного біологічного таксона (родини, роду, виду тощо), а також виявлення мікрооб'єктів зазначеного походження в будь-якій масі або на предметах обстановки місця події (предметах-носіях); установлення спільної родової (групової) належності декількох порівнюваних об'єктів; установлення належності об'єктів біологічного походження до одного цілого; визначення біологічних характеристик стану об'єкта, у тому числі зернових та зернобобових культур (стадії розвитку організму, причин та часу змін його стану, механізму пошкодження тощо); встановлення належності біоматеріалу (крові, слини, сперми, волосся, органів, тканин та окремих частин тіла) конкретній особі або виключення такої належності; ідентифікація особи; встановлення статевої належності біологічних слідів і об'єктів; встановлення спорідненості (родинних зв'язків); визначення ДНК-геному тварин та їх породний генотиповий склад» [4]. Відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», молекулярно-генетична експертиза (дослідження) – це «дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації» [5]. Згідно інформації офіційного сайту ДНДЕКЦ МВС України «завданням молекулярно-генетичної експертизи є установлення генетичних ознак людини в об'єктах, біологічного походження. Методи ДНК-аналізу при дослідженні об'єктів біологічного походження застосовують для встановлення статевої належності та ідентифікації особи. Завдяки цьому вирішується низка питань, що мають значення для розкриття злочинів. Так, установлення спорідненості (родинних зв'язків) дає можливість ідентифікувати безвісти зниклу людину чи останки невідомого трупа. Установлення батьківства та материнства має значення в спірних питаннях і випадках викрадення та підміни дітей, дітовбивства, звалтування з наслідком вагітності. Установлення генетичних ознак без ідентифікації особи дає можливість зберегти ДНК-профіль, а за потреби й виділену ДНК, для наступної ідентифікації або дослідження. Поміщення ДНК-профілів як ідентифікованих, так і неідентифікованих осіб до центрального обліку генетичних ознак людини дає можливість виявити зв'язки між різними злочинами» [6]. До зазначеного слід додати, що у відповідності до п.4.19 Розділу IV Наказу Міністерства юстиції України від 08.10.98 року № 53/5 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» «з метою, передбаченою Законом України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», експертом вирішуються питання щодо встановлення геномної інформації з наданого біологічного матеріалу. Результати проведення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) у таких випадках викладаються у письмових документах – висновку експерта та реєстраційній картці» [4]. При цьому така Реєстраційна картка, направляється до Адміністратора Електронного реєстру геномної інформації людини, яким є ДНДЕКЦ МВС України у відповідності до пункту 5 Розділу I Наказу МВС України № 639 від 04.08.2023 року «Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини» [7].

2. Вибухотехнічна (вибухово-технічна). Як зазначається фахівцями «поділяється на два різновиди: дослідження вибухових речовин, продуктів вибуху та пострілу і дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху», при цьому «у справах про злочини, пов'язані з російською збройною агресією проти України, частіше

за все проводиться другий різновид експертизи із метою дослідження вибухових пристроїв (складових частин ракет, авіаційних бомб, реактивних снарядів, баражуючих боєприпасів, суббоєприпасів, мін, гранат тощо), а також дослідження слідів і обставин їх застосування військовослужбовцями країни-агресора» [1, с. 385].

3. Військова експертиза. Основними завданнями військової експертизи є: «встановлення обставин застосування та дій військових формувань; встановлення обставин, що призвели до настання тяжких наслідків, загибелі людей (військовослужбовців, працівників Служби безпеки України, Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших представників міністерств і відомств, цивільного населення), втрати озброєння, військової техніки, об'єктів державної влади та інфраструктури, особистого майна громадян під час застосування військових формувань; встановлення відповідності дій (бездіяльності) посадових осіб вимогам керівних документів (покладених обов'язків)» [4]. Предметом судової військової експертизи є «встановлення судовим військовим експертом фактів (суджень про факти) по визначених слідчим або судом питаннях щодо порядку роботи (дій або бездіяльності) органів військового управління (командирів та начальників) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення сектору безпеки і оборони, які виконують згідно чинного законодавства покладені на них службові обов'язки (посадові інструкції)» [8]. Слід зазначити, що ДНДЕКЦ МВС України на цей час не проводить такий вид досліджень, натомість їх проводять окремі науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України, наприклад Київський науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України та Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса» (ННЦ ІСЕ) Міністерства юстиції України.

4. Комп'ютерно-технічна експертиза (дослідження комп'ютерної техніки і програмних продуктів). Завданнями цієї експертизи є: «установлення робочого стану комп'ютерно-технічних засобів; установлення обставин, пов'язаних з використанням комп'ютерно-технічних засобів, інформації та програмного забезпечення; виявлення інформації та програмного забезпечення, що містяться на комп'ютерних носіях; установлення відповідності програмних продуктів певним версіям чи вимогам на його розробку» [4]. За твердженнями фахівців такі дослідження дозволяють «встановити важливі для досудового розслідування факти та виявити доказову інформацію (комп'ютерні дані), яка зберігається (зберігалася) на електронних носіях та підтверджує інкриміновані підозрюваному діянню, чи то державна зрада, колабораційна діяльність, чи порушення законів і звичаїв війни, пропаганда війни тощо» [1, с. 389].

5. Телекомунікаційна експертиза (дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, експертиза електронних комунікацій). Об'єктами експертизи електронних комунікацій є мережі електронних комунікацій та їх складові, радіобладнання, радіоелектронні засоби, випромінювальні пристрої та інформація, що ними передається, приймається та обробляється [4]. До таких можуть належати: «телекомунікаційні системи та мережі (системи мобільних операторів зв'язку, телевізійні системи, радіосистеми тощо) та їх складові частини (дротові/бездротові маршрутизатори, комутатори, VoIP-шлюзи, модеми тощо); мобільні термінали (телефони, смартфони, планшети та інші мобільні пристрої із встановленим програмним забезпеченням); білінгові системи (білінгові системи мобільних операторів, білінгові системи банків, системи державних реєстрів тощо); спеціалізовані технічні пристрої (генератори активних радіоперешкод, телема-

тичні модулі, приймачі/передавачі радіосигналів, радіостанції, GPS/GSM-трекери, пульти керування систем автоматики та обмеження доступу, програматори електронних ключів для автомобілів, смартключі/імобілайзери (ключ із чипом, ключ із транспондером тощо)» [9]. Основними завданнями цього дослідження є: «визначення характеристик та параметрів мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів та випромінювальних пристроїв; встановлення фактів та способів передачі (отримання) інформації з використанням мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів, випромінювальних пристроїв; встановлення фактів та способів доступу до мереж, ресурсів та інформації у сфері електронних комунікацій; визначення технічних чинників якості надання електронних комунікаційних послуг на рівні їх споживання; встановлення конфігурації та робочого стану мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів, випромінювальних пристроїв; встановлення типу, марки, моделі та інших класифікаційних категорій мереж електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобів, випромінювальних пристроїв; дослідження алгоритмів обробки інформації та її захисту в мережах електронних комунікацій та їх складових, радіообладнання, радіоелектронних засобах, випромінювальних пристроях» [4]. Такий вид експертних досліджень може використовуватись і стороною захисту на підтвердження наявності очевидців та об'єктивності їх показань. Так, за даним пресслужби Бердичівського міськрайонного суду у травні цього року у суді «відбулося судове засідання по обвинуваченню голови Швайківської ОТГ у колабораційній діяльності (ч. 1 ст. 111-1 КК України). Суд продовжив досліджувати письмові докази, зокрема – висновок телекомунікаційної експертизи, яка мала відповісти на питання, чи перебували мобільні телефони, що належать обвинуваченому та свідкам, в одному місці саме у той час, коли обвинувачений нібито висловлювався на підтримку дій росії. Згідно з пред'явленим обвинуваченням – це близько 18-ї години 22 березня 2022 року. Суд дослідив матеріали телекомунікаційної експертизи та її висновок, у якому зазначено, що факт спільного місця перебування наданих на дослідження мобільних телефонів у період з 15:00 до 19:00 22 березня 22 року не підтверджено. Прокурор, який вперше бере участь у судовому засіданні у даній справі, поставив під сумнів висновки експертизи, назвавши її необґрунтованою та побудованою на припущеннях. Відтак він просив суд призначити повторну телекомунікаційну експертизу, розширивши при цьому часовий проміжок для дослідження до одного місяця. Суд відмовив у проведенні повторної експертизи, натомість ухвалив викликати у судове засідання для допиту та роз'яснень експерта, який проводив експертизу» [10].

6. Портретна експертиза. Основним завданням цього дослідження є «ідентифікація особи (трупа) за фотознімком (фотокарткою, негативом) та відеозаписом» [4].

7. Експертиза відеозвукозапису. Основними завданнями цього дослідження є: «встановлення технічних умов та технології отримання відеозвукозапису; ототожнення особи за фізичними параметрами голосу; ототожнення особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення» [4].

8. Лінгвістична експертиза мовлення. У межах цієї експертизи проводяться авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження. Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній або в усній формі (зафіксований у відео-, фонограмі). Лінгвістична експертиза мовлення поділяється на авторознавчу експертизу писемного мовлення та семантико-текстуальну експертизу писемного та усного мовлення. Основним завданням авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту. Авторознав-

чою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо). Семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора [4].

9. Будівельно-технічна та оціночно-будівельна експертизи. Такі види експертних досліджень у кримінальних провадженнях про злочини, пов'язані зі збройною агресією проти України, проводиться «з метою визначення розміру матеріальних збитків, заподіяних у результаті пошкодження об'єктів будівництва внаслідок обстрілів і бомбардувань» [1, с. 392].

10. Транспортно-товарознавча експертиза. До числа основних завдань транспортно-товарознавчої експертизи належить визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів, їх складових унаслідок пошкодження останнього. Такий вид досліджень також проводиться в основному для встановлення матеріальної шкоди.

11. Товарознавча експертиза військового майна, техніки та озброєння (експертиза військового майна, оцінка майна і техніки військового призначення та озброєння). Такий вид дослідження «проводиться у випадках, коли необхідно встановити тип та призначення відповідних об'єктів, їх виробника, країну походження, рік походження тощо» [1, с. 394].

12. Економічна експертиза. Може стосуватись «економічних втрат (збитків) українських підприємств унаслідок військової агресії російської федерації формуєть завдання, які поставлені перед судовим експертом-економістом для встановлення фактичних даних та обставин справи (провадження) щодо розміру зменшення вартості майна (чистих активів) та розміру недоотриманого прибутку (упущеної вигоди) українських підприємств унаслідок втрат від неоплачених товарів, робіт і послуг, наданих та спожитих на тимчасово окупованих територіях, пошкодження та знищення їх активів, відображених у документах» [1, с. 395].

Крім зазначених також можуть проводитись інші види судово-експертних досліджень, як, наприклад, інженерно-екологічна експертиза (дослідження обставин та організаційно-технічних причин і наслідків впливу техногенних джерел на об'єкти довкілля) з метою визначення заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, почеркознавча – «у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність та інші кримінальні правопорушення, при вчиненні яких було залишено сліди у вигляді рукописних записів і підписів у документах», трасологічна – «у кримінальних провадженнях про воєнні злочини та пов'язані з війною кримінальні правопорушення в основному пов'язані з дослідженням пошкоджених ідентифікаційних номерів та інших маркувальних позначень на залишках боєприпасів, військовій техніці, транспортних засобах тощо» [1, с. 395–397].

З огляду на те, що ДНДЕКЦ МВС України забезпечує проведення 33 судових експертиз [11], при цьому разом з територіальними науково-дослідними експертно-криміналістичними центрами (НДЕКЦ) Експертна служба МВС

України виконує майже всі види експертиз, за винятком військової. Особлива роль та значення ДНДЕКЦ МВС України полягає в адмініструванні Електронного реєстру геномної інформації людини, здійсненні відбору біологічного матеріалу та проведенні відповідних досліджень. З огляду тенденцій розвитку ДНДЕКЦ МВС України вба-

чається спрямування до розширення сфери проведення судово-експертних досліджень. В цьому сенсі освоєння проведення військової експертизи мало б позитивний поштовх як для розвитку Експертної служби МВС України, так і забезпеченню правосуддя якісною судово-експертною діяльністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розслідування воєнних злочинів і пов'язаних з війною кримінальних правопорушень: кримінально-правові, кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти : наук.-практ. посіб. До 30-річчя Харків.нац.ун-тувнутр.справ /І. В. Клименко, М. С. Цуцкірідзе, Ю. В. Орлов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., члена-кор. НАПрН України В. В. Сокурєнка ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків: Право, 2024. 432 с.
2. Пам'ятка для випускників закладів вищої освіти МВС України з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією рф проти України : [практ. посіб.] / кол. авт.-уклад.: В. М. Василенко, А.І. Кисько, О. М. Музичук, В. В. Романюк та ін. ; упоряд.: С. Є. Абламський ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Вид. 2-ге, доп. і перероб. Харків : ХНУВС, 2024. 56 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.06.2024).
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5 Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n272> (дата звернення: 07.06.2024).
5. Про державну реєстрацію геномної інформації людини: Закон України від 9 липня 2022 року № 2391-IX Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#n5> (дата звернення: 07.06.2024).
6. Експертна спеціальність 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження» – Експертна служба МВС. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/експертна-спеціальність-9-5-молекуляр/> (дата звернення: 07.06.2024).
7. Про затвердження Положення про Електронний реєстр геномної інформації людини: Наказ МВС України № 639 від 04.08.2023 року, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 20 вересня 2023 р. за № 1657/40713 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1657-23#Text> (дата звернення: 07.06.2024).
8. Військова експертиза. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. URL: <https://kndise.gov.ua/vijskova/> (дата звернення: 07.06.2024).
9. Експертна спеціальність 10.17 «Дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів» – Експертна служба МВС. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/експертна-спеціальність-10-17-досліджен/> (дата звернення: 07.06.2024).
10. У справі про колабораціонізм суд дослідив висновки телекомунікаційної експертизи. Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області. URL: <https://bd.zt.court.gov.ua/sud0603/pres-centr/news/1600390/> (дата звернення: 07.06.2024).
11. Дослідження – Експертна служба МВС. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/дослідження/> (дата звернення: 07.06.2024).